

Vanjskotrgovinska razmjena poljoprivredno-prehrambenih proizvoda prije i nakon pristupanja Republike Hrvatske Europskoj uniji

Tihana Kovačićek¹, Dominic Ćučuz², Mateja Jež Rogelj¹, Lari Hadelan¹, Ornella Mikuš¹

¹Sveučilište u Zagrebu Agronomski Fakultet, Zavod za agrarnu ekonomiku i ruralni razvoj, Svetošimunska cesta 25, 10000 Zagreb, Hrvatska (tljubaj@agr.hr)

²Sveučilište u Zagrebu Agronomski fakultet, preddiplomski studij Agrarna ekonomika, Svetošimunska cesta 25, Zagreb, Hrvatska

SAŽETAK

U radu se analizira vanjskotrgovinska razmjena poljoprivredno-prehrambenih proizvoda Hrvatske prije i nakon pristupa Europskoj uniji. U razdoblju od 2010. do 2016. godine Hrvatska bilježi vanjskotrgovinski deficit poljoprivredno-prehrambenih proizvoda. Prije ulaska u EU, prema vrijednosti izvoza najvažnije tržište u vanjskotrgovinskoj razmjeni bilo je tržište zemalja CEFTA-e, a nakon ulaska, tržište EU-a. Prije i nakon pristupanja Hrvatske EU-u najvažniji trgovinski partneri bili su BiH, Njemačka i Italija, iako se značaj BiH smanjuje ulaskom Hrvatske u EU. Prema vrijednosti uvoza i izvoza, vodeći proizvodi u vanjskotrgovinskoj razmjeni su svježe svinjsko meso, šećer, riba, čokolada i proizvodi koji sadrže kakao, pekarski i slastičarski proizvodi.

Ključne riječi: EU, CEFTA, Hrvatska, vanjskotrgovinska razmjena, poljoprivredno-prehrambeni proizvod

UVOD

Vanjskotrgovinska razmjena dobara i usluga jedan je od najvažnijih gospodarskih pokazatelja razvijenosti neke države. Nakon osamostaljivanja i prelaska na tržišni način gospodarenja, najvažniji utjecaj na vanjskotrgovinsku politiku Hrvatske ima pristupanje Svjetskoj trgovinskoj organizaciji (World Trade Organization, WTO). Uz 1995. godinu, kada Hrvatska pristupa WTO-u, i 2002. kada potpisuje Srednjoeuropski ugovor

o slobodnoj trgovini (Central European Free Trade Association, CEFTA), za trgovinske odnose Hrvatske s inozemstvom bitna je i 2005. godina, kada na snagu stupa Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju (SSP) Europske unije (EU). Njime su potvrđene prethodne jednostrane povlastice kojima su, za gotovo sav hrvatski izvoz na tržište Europske unije, ukinute carine. Izuzetak su činili proizvodi od mlade govedine, vina, neke vrste riba i ribljih prerađevina za koje su odobrene preferencijalne kvote, a naknadnim je izmjenama Sporazuma

utvrđeno i količinsko ograničenje izvoza šećera. S druge strane, Hrvatska se obvezala postupno otvarati svoje tržište poljoprivrednih proizvoda, pri čemu za veliki broj proizvoda nije predviđeno potpuno ukidanje carina (Gelo i Gelo 2007). Pristupanjem Hrvatske EU-u 2013. godine, Hrvatska preuzima i primjenjuje trgovinske sporazume koje je EU sklopila s trećim zemljama, uključujući i članice CEFTA-e (Ćudina i Sušić 2013).

Ekonomski i pravni izazovi pristupanja EU-u istražuju se čitavo desetljeće prije pristupanja Hrvatske EU. Tako Ott (2003) analizira prednosti i nedostatke hrvatske ekonomske i pravne situacije, napominjući kako EU treba promatrati kao jedinicu koja se stalno mijenja i kako treba razmišljati o prilagodbi budućoj i proširenoj, a ne sadašnjoj Uniji. Ćudina i Sušić (2013) smatraju kako će se napuštanje gotovo slobodnog trgovinskog režima sa zemljama CEFTA-e i prihvaćanje trgovinskog režima koji je EU putem SSP-a dogovorila s tim zemljama, negativno odraziti na trgovinu s BiH i Srbijom. Grgić i sur. (2011) utvrđuju negativnu vanjskotrgovinsku bilancu poljoprivredno-prehrambenih proizvoda u razdoblju od 2000. do 2010. godine. Očekuju da će pridruživanje EU-u rezultirati smanjenjem negativnog ukupnog vanjskotrgovinskog salda, ali i povećanjem vanjskotrgovinske razmjene poljoprivredno-prehrambenih proizvoda. Također smatraju kako će članstvo u EU-u negativno utjecati na poljoprivredno-prehrambeni sektor zbog nekonkurentnosti hrvatske poljoprivrede u odnosu na druge članice EU-a. Slično zaključuje i Jelić (2014), jer bez povećanja konkurentnosti proizvoda nema povećanja udjela u vanjskotrgovinskoj razmjeni poljoprivredno-prehrambenih proizvoda. Što se tiče samih poljoprivrednih proizvoda, prosječna pokrivenost uvoza izvozom u razdoblju od 1996. do 2013. godine je oko 47 %

(Kovačićek, 2018).

Prerađivačka industrija obuhvaća 24 industrije i zapošljava oko 18 % zaposlenih u pravnim osobama. U prehrambenoj je industriji te proizvodnji pića i duhana preko 40 tisuća zaposlenih, što zajedno s 21 tisućom zaposlenih u poljoprivredi, šumarstvu i ribarstvu čini 5,4 % od ukupno zaposlenih u Hrvatskoj (DZS, 2017).

Vrijednost uvoza i izvoza poljoprivredno-prehrambenih proizvoda raste od 2001. do 2008. godine. Uslijed globalne krize (2007. – 2010.) dolazi do pada i uvoza i izvoza poljoprivredno-prehrambenih proizvoda. Vrijednost uvoza i izvoza iz 2008. su dostignuti i premašeni već 2011. (uvoz), odnosno 2012. godine (izvoz). Pokrivenost uvoza izvozom u sektoru poljoprivredno-prehrambenih proizvoda je bila najveća 2006. (67 %), a najniža 2013. godine (46 %). Pokrivenost se uvoza izvozom u razdoblju od 2001. do 2016. godine kretala oko 55 % (DZS, 2003, 2005, 2007, 2009, 2011, 2013, 2015, 2017)

U radu će se analizirati vanjskotrgovinska razmjena poljoprivredno-prehrambenih proizvoda Hrvatske prije i nakon pristupa EU-u. Pretpostavka istraživanja je kako je nakon pristupanja Hrvatske EU-u došlo do povećanja uvoza i izvoza poljoprivredno-prehrambenih proizvoda iz zemalja članica EU-a prema Hrvatskoj i smanjenja uvoza i izvoza iz zemalja članica CEFTA-e. Stoga su ciljevi rada: (1) utvrditi najvažnije trgovinske partnere Hrvatske prije i nakon pristupanja EU-u i (2) strukturu vanjskotrgovinske razmjene poljoprivredno-prehrambenih proizvoda. Analizirani su podaci za razdoblje od 2010. do 2016. godine iz baze podataka Državnog zavoda za statistiku.

MATERIJAL I METODE

U radu je korištena deskriptivna analiza i analiza vremenskih serija podataka Državnog zavoda za statistiku. U analizi statističkih podataka korišteni su prosječna stopa promjene i verižni indeksi.

a) Prosječna stopa promjene:

$$\text{Stopa promjene} = \left(\sqrt[n-1]{\frac{\text{vrijednost pojave } n\text{-te godine}}{\text{vrijednost pojave prve promatrane godine}}} - 1 \right) * 100 ;$$

Prosječna stopa promjene relativni je pokazatelj prosječne promjene neke varijable u određenom vremenskom razdoblju. Tumači se kao prosječni godišnji porast ili pad koji promatrana pojava bilježi u analiziranom razdoblju. Za računanje stope promjene potrebni su samo podatci za početak i kraj promatranog razdoblja, što je njezina prednost. Međutim, tako se ne vidi kakve su se promjene događale u međuvremenu, što je svakako nedostatak ove metode.

b) Verižni indeksi:

$$\frac{y_2}{y_1} * 100, \frac{y_3}{y_2} * 100, \frac{y_n}{y_{n-1}} * 100, n = 1, 2, 3, \dots k;$$

Verižni indeksi (lančani indeksi) nastaju tako da se svaki član vremenskog niza podijeli s prethodnim članom, a zatim pomnoži sa 100. Baze se mijenjaju, pa se ti indeksi zovu indeksi s promjenjivom bazom. Verižni indeks pokazuje koliko jedinica pojave u jednoj godini dolazi na svakih sto jedinica u prethodnoj godini.

REZULTATI I RASPRAVA

U razdoblju od 2006. do 2016. godine izvoz poljoprivredno-prehrambenih proizvoda se povećao s 5.229.937.000 kn na 8.119.318.000 kn, a uvoz sa 7.815.789.000 na 14.012.988.000 kn. Odnosno, prosječno povećanje izvoza u tom razdoblju bilo je 4,48 %, a uvoza 6,05 %. Verižni indeksi otkrivaju kako je rastao svih godina, osim 2007., 2009. i 2013. godine. Uvoz poljoprivredno prehrambenih proizvoda se smanjio jedino 2009. u odnosu na 2008. godinu (Tablica 1).

U istom razdoblju veći je udio poljoprivredno-prehrambenih proizvoda u ukupnom izvozu (12,1 %), nego u uvozu (11,2 %). Ipak, Hrvatska je i dalje više orijentirana prema uvozu nego izvozu poljoprivredno-prehrambenih proizvoda.

Tržište CEFTA-e bilo je iznimno važno za vanjskotrgovinsku razmjenu poljoprivredno-prehrambenih proizvoda. U kontekstu ukupnog izvoza promatranog sektora do pristupanja Europskoj uniji, na tržište CEFTA-e plasirana je gotovo polovina poljoprivredno-prehrambenih proizvoda, najviše mlijeka i mliječnih proizvoda kojih je izvezeno 87 % na to tržište, zatim proizvoda duhanske industrije (59 %), pića (63 %) i proizvoda mesne industrije (Ćudina i Sušić 2013).

Gledajući pojedinačno, Bosna i Hercegovina (BiH) je bila najveći uvoznik poljoprivredno-prehrambenih proizvoda među članicama CEFTA-e. Oko 70 % proizvoda (od 2000. do 2012.) namijenjenih tom tržištu izvezeno je u BiH. Tržište BiH posebno je važno i za izvoznike mlijeka i mliječnih proizvoda i pekarskih i mlinarskih proizvoda.

Tablica 1. Ukupna vanjskotrgovinska razmjena poljoprivredno-prehrambenih proizvoda Republike Hrvatske (tisuće kuna)

Godine	Izvoz (tis.kn)	Verižni indeksi	Uvoz (tis.kn)	Verižni indeksi
2006.	5.224.937	-	7.815.789	-
2007.	4.876.480	93,33	8.177.300	104,6254
2008.	5.067.547	103,92	9.037.393	110,5181
2009.	4.199.086	82,86	7.903.670	87,4552
2010.	4.410.901	105,04	7.921.902	100,2307
2011.	5.007.135	113,52	9.344.210	117,9541
2012.	5.344.386	106,74	10.500.513	112,3745
2013.	5.166.654	96,67	11.235.083	106,9956
2014.	6.102.256	118,11	12.376.035	110,1553
2015.	7.067.085	115,81	13.488.581	108,9895
2016.	8.115.318	114,83	14.012.988	103,8878

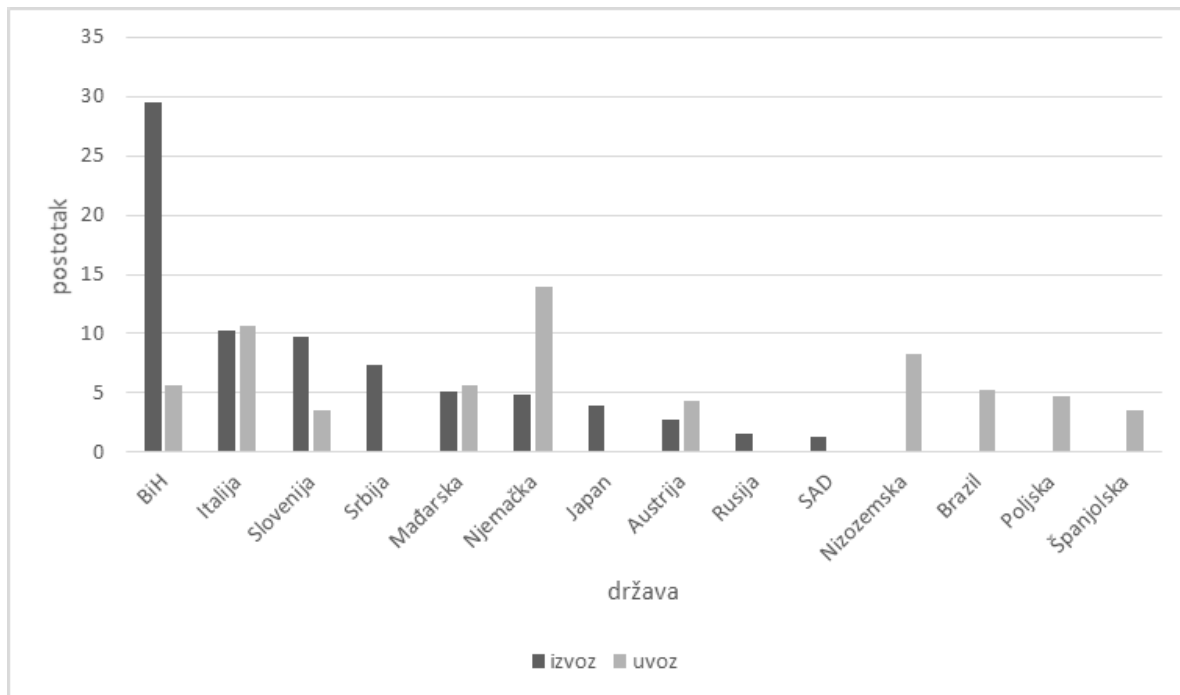
Izvor: SLJH, odgovarajuća godišta

Oko 20 % proizvoda plasirano je na tržište Srbije, Crne Gore i Kosova. Među najzastupljenijim proizvodima su uljano sjemenje te razne mesne i riblje prerađevine (Ćudina i Sušić 2013). Dok je s jedne strane vidljiv veliki izvoz Hrvatske na tržište CEFTA-e, uvoz poljoprivredno-prehrambenih proizvoda nije toliko značajan. Nakon BiH, Hrvatska je do 2012. godine najviše izvozila na tržište Italije, prvenstveno ribu, zatim žitarice, šećer i meso i jestive klaoničke proizvode. U izvozu u Sloveniju najznačajniji je šećer, a slijede ga pića, pekarski i slastičarski proizvodi te prerađevine od mesa, riba i rakova. Srbija je najviše uvezla uljanog sjemenja, prerađevina od mesa riba i rakova, cigareta, duhana i pića.

Na listi se od neeuropskih zemalja nalaze i Sjedinjene Američke Države (SAD) i Japan (izvoz tune). Hrvatska je najviše uvozila iz europskih zemalja, ali među njima se našao i Brazil kao predstavnik ostalih zemalja. Iz

Njemačke je Hrvatska najviše uvozila pekarske i slastičarske proizvode, meso (svinjsko meso), mlijeko i mliječne proizvode i čokoladu. Iz Italije se najviše uvezlo pekarskih i slastičarskih proizvoda, zatim voća i orašastih plodova i njihovih prerađevina. Iz Nizozemske je Hrvatska najviše uvezla mesa, cigareta i duhana, cvijeća te živih životinja.

Iz Brazila, kao jedine neeuropske države na popisu deset najvažnijih uvoznih odredišta, prevladava uvoz šećera, mesa i jestivih klaoničkih proizvoda, kave i uljanog sjemenja i plodova (Grafikon 1).

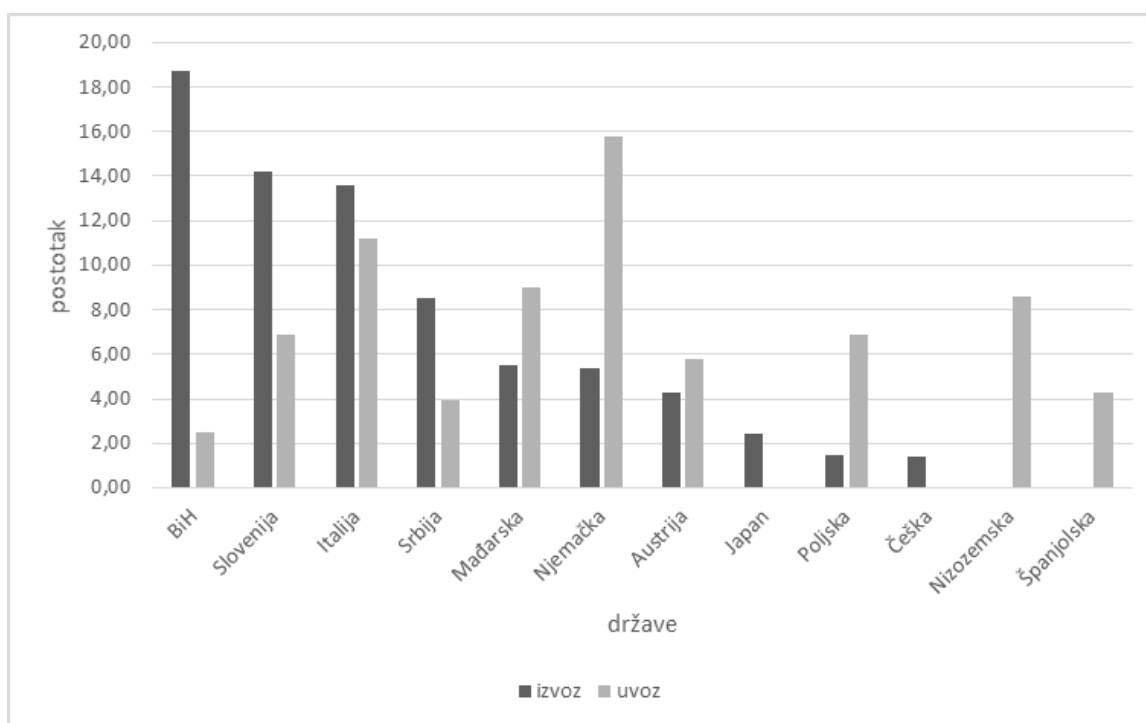

Grafikon 1. Deset najvažnijih vanjskotrgovinskih partnera Hrvatske prije ulaska u EU
Izvor: DZS, Baza podataka 2010. – 2012., obrada autora

Ulaskom u EU, BiH je i dalje najvažnije hrvatsko izvozno tržište poljoprivredno-prehrambenih proizvoda (Grafikon 2), ali u manjem postotku nego prije ulaska u EU. Ulaskom u EU povećan je izvoz u većinu zemalja EU-a, a posebno u Sloveniju (14,2 % u odnosu na 3,6 % izvoza prije ulaska u EU). U izvozu u BiH prevladava izvoz pića, žitarica, čokolade i njenih proizvoda te pekarskih i slastičarskih proizvoda. Na tržište Slovenije se najviše izvozilo pekarskih i slastičarskih proizvoda, pića, mesa i jestivih klaoničkih proizvoda i čokolade i proizvoda od nje. U Italiju se najviše izvozilo žitarica, ribe, šećera i uljanog sjemenja i plodova. I dalje se najviše poljoprivredno-prehrambenih proizvoda uvezlo iz Njemačke, a slijede ju Italija i Mađarska (Grafikon 2). Prosječna vrijednost uvoza u razdoblju od 2013. do 2016. godine iz Njemačke je iznosila oko 365 milijuna eura,

iz Italije oko 245 milijuna eura i iz Mađarske oko 196 milijuna eura. Radi se o povećanju uvoza jer je do pristupanja EU-u, u razdoblju od 2010. do 2012. godine, prosječna vrijednost uvoza iz Njemačke bila oko 243 milijuna, iz Italije oko 178 milijuna eura i iz Mađarske oko 94 milijuna eura. Ukupno je u tom razdoblju hrvatski uvoz poljoprivredno-prehrambenih proizvoda iznosio 8,7 milijardi eura.

Iz Njemačke se u Hrvatsku najviše uvezlo meso i jestivi klaonički proizvodi, mlijeko i mliječne prerađevine, čokolada i čokoladni proizvodi te pekarski i slastičarski proizvodi. Iz Italije je najvažniji bio uvoz voća i orašastih plodova, pekarskih i slastičarskih proizvoda, povrća te mesa i jestivih klaoničkih proizvoda. Iz Mađarske se najviše uvezlo mesa, masti i ulja biljnog i životinjskog podrijetla, mlijeka i drugih mliječnih proizvoda i šećera.

Grafikon 2. Deset najvažnijih vanjskotrgovinskih partnera Hrvatske nakon ulaska u EU
Izvor: DZS, Baza podataka 2013. – 2017., obrada autora

Analizirajući razdoblje od 2010. do 2016. godine može se zaključiti kako su najvažniji trgovinski partneri Hrvatske u vanjskotrgovinskoj razmjeni poljoprivredno-prehrambenih proizvoda BiH, Njemačka, Italija, Slovenija i Nizozemska. Pristupanjem EU-u, došlo je do smanjenja vrijednosti izvoza na tržište BiH (za oko 12 %) te smanjenja uvoza iz BiH za oko 3 %. Također, došlo je do povećanja uvoza na tržište Slovenije (za oko 5 %) i Italije (za oko 2 %). I nakon pristupanja EU-u, najviše se uvozilo iz Njemačke, Italije i Nizozemske. Došlo je do porasta uvoza iz Njemačke za oko 2 %, najvjerojatnije zbog njemačkih trgovačkih lanaca.

Vrijednosno najvažniji poljoprivredno-prehrambeni proizvodi u ukupnoj vanjskotrgovinskoj razmjeni poljoprivredno-prehrambenih proizvoda analizirani su za

razdoblje od 2010. do 2016. godine prema uvozu i izvozu po proizvodima Carinske tarife i zemljama namjene/podrijetla.

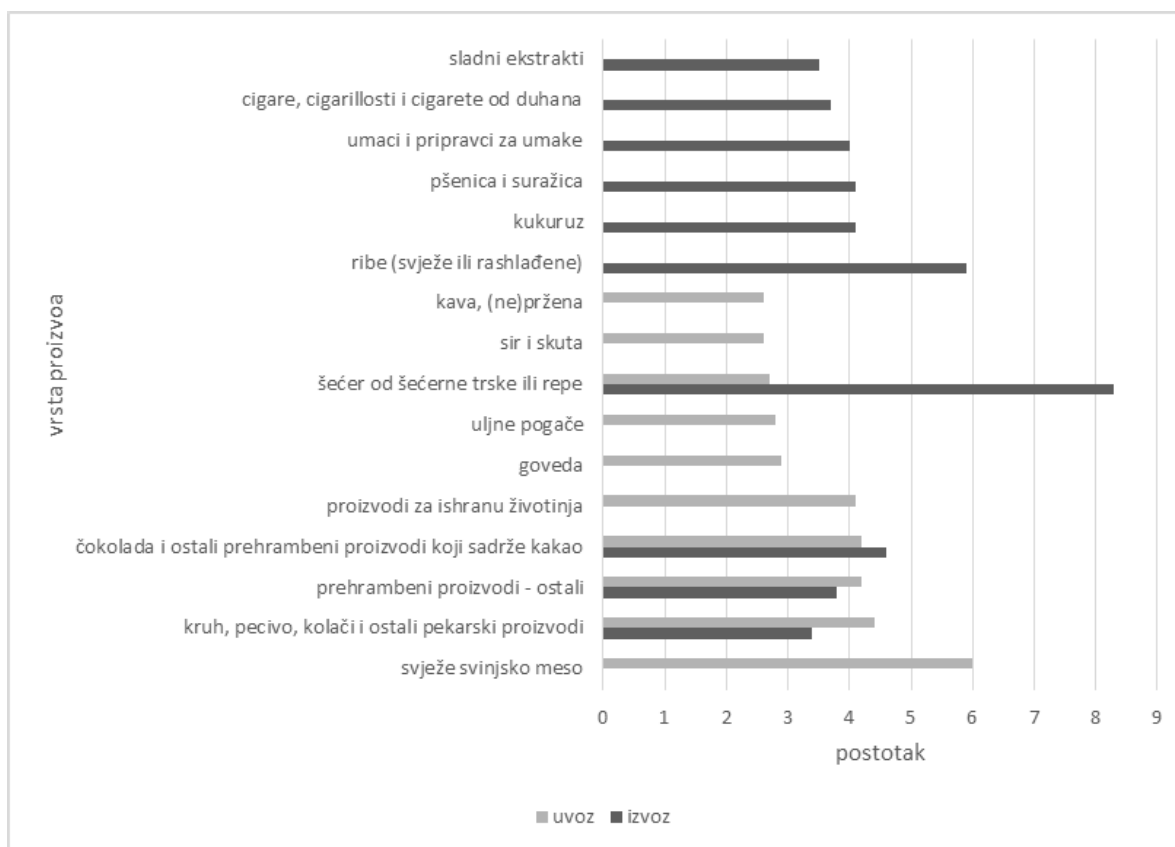
Što se tiče strukture uvoza i izvoza po poglavljima Carinske tarife, Hrvatska je prije ulaska u EU iz zemalja članica EU-a vrijednosno najviše uvezla mesa i jestivih klaoničkih proizvoda, pekarskih i slastičarskih proizvoda, živih životinja, mlijeka i mliječnih proizvoda te pića i kaka. Na tržište EU-a vrijednosno najviše se izvezilo šećera, riba, žitarica i pekarskih i slastičarskih proizvoda. Nakon ulaska u EU vrijednosti uvoza i izvoza rastu, ali struktura se nije pretjerano promijenila.

I dalje je iz zemalja EU-a najviše uvezeno mesa i jestivih klaoničkih proizvoda, mlijeka i mliječnih proizvoda, slastičarskih proizvoda, kaka te jestivog voća i orašastih plodova.

U izvozu i dalje dominira šećer, a slijede ga žitarice, ribe i slastičarski proizvodi.

Najznačajniji uvozni proizvod Hrvatske je svježe svinjsko meso, zatim kruh i pekarski proizvodi te čokolada i hrana za životinje. Već duže razdoblje najznačajniji hrvatski izvozni proizvod je šećer kako zbog ostvarenog napretka u proizvodnji šećerne repe i njenoj preradi u šećer tako i zbog uspješnog repozicioniranja u pretpristupnom razdoblju Hrvatske u Europsku

uniju, u koju se izvozi najveći dio šećera (Grgić i sur. 2011). Na drugom mjestu nalazi se riba i to uglavnom morska (izvoz tune u Japan), dok se na trećem mjestu pozicionirala čokolada, a kukuruz na četvrtom mjestu. Unatoč raznim poskupljenjima duhana i duhanskih proizvoda kako u Hrvatskoj pa tako i u ostatku svijeta, cigarete i ostali duhanski proizvodi smjestili su se među deset najvažnijih izvoznih proizvoda Hrvatske (Grafikon 3).

Grafikon 3. Deset vrijednosno najzastupljenijih proizvoda u ukupnoj vanjskotrgovinskoj razmjeni Hrvatske u razdoblju od 2010. do 2016.

Izvor: DZS, Baza podataka 2010. – 2016., obrada autora

ZAKLJUČAK

Vanjskotrgovinska razmjena poljoprivredno-prehrambenih proizvoda jedna je od najvažnijih stavki za Hrvatsku. U poljoprivrednoj proizvodnji, prehrambenoj i duhanskoj industriji te proizvodnji pića zaposleno je preko 60.000 ljudi i ona čini važan dio hrvatskog gospodarstva.

Zaključci istraživanja su:

1. Najvažniji trgovinski partneri Hrvatske prije pristupanja EU-u bile su Bosna i Hercegovina, Italija i Njemačka.
2. Najvažniji trgovinski partneri Hrvatske nakon pristupanja EU-u su Bosna i Hercegovina, Italija, Njemačka i Slovenija.
3. U strukturi vanjskotrgovinske razmjene prevladavaju svježe svinjsko meso, pekarski i slastičarski proizvodi, šećer, riba, čokolada i proizvodi od kaka.
4. Izlazak iz CEFTA-e je negativno utjecao na trgovinu sa zemljama CEFTA-e
5. Istraživanjem su potvrđene hipoteze:
 - povećao se uvoz iz zemalja i izvoz u zemlje EU-a nakon pristupanja Hrvatske EU-u
 - pristupanjem EU-u smanjio se izvoz na tržište zemalja CEFTA-e (prvenstveno BiH).

Napomena

Rad je proizašao iz završnog rada „Utjecaj članstva u EU na vanjskotrgovinsku razmjenu poljoprivredno-prehrambenih proizvoda“ autora Ćućuz Dominica, studenta preddiplomskog sveučilišnog studija „Agrarna ekonomika“, na Agronomskom fakultetu u Zagrebu.

LITERATURA

- Ćudina A, Sušić G. (2013): Utjecaj pristupanja Hrvatske Europskoj uniji na trgovinske i gospodarske odnose sa zemljama CEFTA-e. *Ekonomski pregled* 64 (4): 376-396. Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/106710>
- Državni zavod za statistiku (DZS) (2003): *Statistički ljetopis*. DZS, Zagreb
- Državni zavod za statistiku (DZS) (2005): *Statistički ljetopis*. DZS, Zagreb
- Državni zavod za statistiku (DZS) (2007): *Statistički ljetopis*. DZS, Zagreb
- Državni zavod za statistiku (DZS) (2009): *Statistički ljetopis*. DZS, Zagreb
- Državni zavod za statistiku (DZS) (2011): *Statistički ljetopis*. DZS, Zagreb
- Državni zavod za statistiku (DZS) (2013): *Statistički ljetopis*. DZS, Zagreb
- Državni zavod za statistiku (DZS) (2015): *Statistički ljetopis*. DZS, Zagreb
- Državni zavod za statistiku (DZS) (2017): *Statistički ljetopis*. DZS, Zagreb
- Državni zavod za statistiku (DZS) (2018): Baza podataka: robna razmjena s inozemstvom. DZS, Zagreb. Dostupno na: <https://www.dzs.hr/>

dzs.hr/App/PXWeb/PXWebHrv/Menu.aspx?px_language=hr&px_type=PX&px_db=Robna+razmjena+s+inozemstvom&rxid=f9d580f-2229-4982-a72c-cdd3e96307d3

- Gelo R, Gelo T. (2007): Hrvatska poljoprivreda u kontekstu pristupanja Hrvatske u Europsku uniju, U: Znanstveni skup: Poljoprivreda i privredni razvoj povodom 80. godišnjice rođenja Akademika Vladimira Stipetića, Grahovac, P. (ur.), 15-31. Zagreb, Hrvatska: Ekonomski fakultet Zagreb.
- Grgić I, Zrakić M, Županac G. (2011): Hrvatska vanjskotrgovinska razmjena poljoprivredno-prehrambenih proizvoda, Agronomski glasnik: Glasilo Hrvatskog agronomskog društva. 73 (4-5): 263-276
- Jelić J. (2014): Vanjskotrgovinska razmjena poljoprivredno-prehrambenih proizvoda 2008.-2013. [završni rad], Poljoprivredni fakultet Sveučilišta J.J. Strossmayera u Osijeku, Osijek
- Kovačićek, T. (2018). Izrada i testiranje modela evaluacije procesa kreiranja agrarne politike u segmentu postavljanja ciljeva i odabira mjera [doktorski rad]. Sveučilište u Zagrebu Agronomski fakultet, Zagreb
- Ott K. (2003): Pridruživanje Hrvatske Europskoj uniji: izazovi ekonomske pravne prilagodbe: poglavlje 1. U: Pridruživanje Hrvatske Europskoj uniji: izazovi ekonomske pravne prilagodbe, Ott, K. (ur.), 1-23, Zagreb, hrvatska Institut za javne financije: Zaklada Friedrich Ebert.

Foreign Trade of Agri-Food Products Before and After EU Membership

ABSTRACT

The paper analyzes Croatia's foreign trade of agri-food products before and after EU membership. In the period from 2010 to 2016 Croatia recorded foreign trade deficit of agri-food products. Prior to joining the EU, the most important market in foreign trade was CEFTA, and after the entry it was the EU market. Prior to Croatia's accession to the EU, the most important trade partners, in terms of trade value, were markets of CEFTA parties, and after Croatia's accession, the EU market. Before and after accession to the EU, Croatia's most important trade partners were Bosnia and Herzegovina, Germany and Italy, although the importance of Bosnia and Herzegovina was reduced by Croatia's accession to the EU. In terms of trade value, the most important agri-food products in foreign trade are fresh pork, sugar, fish, chocolate and products containing cocoa, as well as bakery and confectionery products.

Key words: EU, CEFTA, Croatia, foreign trade, agri-food products